

2.5. Наказателно-правни аспекти на корупцията

Доц. Д-р Борис Велчев

План

1. Критерии за определяне на основните корупционни престъпления в Наказателния кодекс
2. Основни корупционни престъпления по българското право
3. Насоки за усъвършенстване на антикорупционното законодателство, включително и чрез нови наказателно-правни мерки

1. Критерии за определяне на основните корупционни престъпления в Наказателния кодекс

Би било неправилно да сведем корупцията само до нейните наказателноправни измерения. Такъв подход би попречил да се разкрият основните нейни присъщи характеристики и би ограничил представата за нея. Корупцията е широко обществено явление. Тя е своеобразен антипод на понятието “законност” и има за свой резултат ерозията на държавността. В този смисъл корупцията е препятствие за нормалното развитие на обществото, за изграждането на Република България като демократична, правова и социална държава. Невярно би било обаче да се твърди, че корупцията засяга само и единствено държавността и законността в страната. Проявите на корупция засягат в не по-малка степен гражданското общество, медиите, спорта. Особено място има корупцията в стопанския сектор, където тя може да доведе до поражения върху самите принципи на пазарната икономика. Съвсем основателно в Националната стратегия за противодействие на корупцията се подчертава, че тя “представлява отрицание на честната конкуренция в стопанската сфера, демотивира предприемачеството, стимулира сенчестата икономика и стопанската престъпност, влошава публичните услуги и утежнява социалното бреме за гражданите”¹.

Най-често корупцията се свързва с поведението на онези лица, чието длъжностно качество изисква строго и неотклонно да прилагат закона. Корупцията подменя изискването за законност в дейността на тези лица с принципа на личния или груповия интерес. Всеки път, когато един държавен служител, магистрат или политически лидер подчини дейността си на своя личен интерес и пренебрегне обществения, налице е корупция. Не е необходимо този интерес да е непременно имуществен. Корупцията кореспондира с понятието “облага” в най-широките му рамки. Постигането на всякакво благоприятно изменение в положението на едно лице не по предвидения в закона ред или чрез извършаване на правните принципи и на справедливостта може да бъде резултат от корупция.

Изобщо правилно се подчертава, че понятието “корупция” има две основни значения: състояние на обществото, характеризиращо се с атмосфера на развала, и вид поведение, насочено към създаването на такова състояние². Първото значение не се поддава на правно дефиниране – това състояние има не толкова правни, колкото чисто

¹ Приета с Решение на МС № 671 от 01.10.2001 г.

² Груев, Л., Велчев, Б. Наказателно-правни аспекти в борбата срещу корупцията. Коалиция 2000, 2000, София, с. 2

обществени характеристики. Що се касае до корупционното поведение, то също не може еднозначно да се определи с правна дефиниция. Това налага най-значимите форми на корупционна дейност да бъдат уредени като престъпления в Наказателния кодекс (НК).

Както вече беше посочено, в българското право отсъства единно легално понятие за корупция. Такова понятие няма и в НК. Разбира се, в определена степен отсъствието на понятието за корупция в НК е закономерно. Наказателното право е един от най-консервативните правни отрасли и то не бива конюнктурно да включва в себе си никакви специфични мерки за борба с общественноопасни деяния от преходен вид. Защото няма съмнение, че макар корупцията да съпровожда всяко общество от корените на неговата история, тя придобива особена обществена опасност само в определени периоди. Корупцията не е изкоренена в никоя от развитите европейски страни, но и в нито една от тях тя не съставлява такъв обществен проблем, както у нас. Със сигурност може да се предположи, че с развитието на демократичните процеси в България, с постепенното утвърждаване на гражданския контрол върху държавата, с изграждането на истински независима съдебна власт, с постепенното установяване на реално действащи пазарни принципи в икономиката и най-важното - с окончателното установяване на лична нетърпимост към корупцията от страна на повечето граждани, и у нас корупцията ще намалее и ще се сведе до размерите на обикновено отрицателно явление. Нещо повече, наказателното право далеч не е единственият инструмент в борбата с корупцията. Разбира се, наказателноправните мерки имат важна роля за борбата с корупцията, която не се ограничава само до санкционирането на виновните лица. В допълнение към тази тяхна основна функция те постигат и други значителни антикорупционни цели. Основно място сред тях има превенцията. Тежките наказания за корупционните престъпления не само представляват съществен контрамотив за даване или получаване на подкуп например но и имат важно значение за общото правно възпитание на гражданите. До тяхната правна реабилитация, осъдените за корупционни престъпления не могат активно и пълноценно да участват в обществения и стопанския живот, което има за ефект предпазливото им обществено интегриране и оттам – засилена защита на обществото. Наказателният кодекс може да изпълни всички тези задачи и без в него да се създава отделна глава, посветена на корупцията. Внимателният прочит на разпоредбите на НК показва, че законът съдържа практически всички основни наказателноправни мерки против корупцията, макар и структурно уредени в различни глави. Необходимо е следователно да се систематизират онези състави, които могат да бъдат успешно използвани за борба с нея.

Отсъствието на легално определение на корупцията и липсата на отделна глава в НК, където да са събрани съставите, визиращи отделните проявни форми на корупция, налага да се изработят определени критерии, чрез които да се посочат основните корупционни престъпления.

Корупцията е явление неотделимо от властта. Корупцията разяжда държавния апарат и подменя принципите, на които трябва да се основава неговата работа - законност, съблюдаване на човешките права, професионализъм. Тя води до подмяна на тези принципи с други – личният интерес на държавния служител заменя законността, съблюдаването на човешките права отстъпва на ходатайствата, професионализмът бива заменен със съмнителни критерии, сред които в цялата история на България особено ясно прозира този на политическата принадлежност или даже на личната преданост. Всичко

това налага съставите относно корупцията да се търсят на *първо място* в онези глави и раздели на НК, в които са уредени престъпните посегателства срещу дейността на държавните органи и обществените организации, както и на други места в закона, където са предвидени престъпления със субект длъжностно лице.

- Това е и *първият критерий*, който ще бъде използван за определянето на кръга на престъпленията, имащи отношение към понятието корупция.

Корупцията обаче има две страни. Длъжностното лице не може да се корумпира само. Казано съвсем просто, не можеш да вземеш без да ти дадат.

- Поради това *вторият критерий* за обхвата на корупционните престъпления следва да обхваща и деянията на лица, които не притежават длъжностно качество, но могат да мотивират по непозволен начин едно длъжностно лице да изпълнява задълженията си. Този критерий не бива обаче да се абсолютизира, тъй като в НК са уредени и случаи, при които корупционното поведение обхваща само действията на длъжностни лица.
- *Третият критерий* е свързан с един от основните мотиви на корупцията - користния. Нужно е следователно да се анализират користните престъпления в НК и да се установи, кои от тях имат отношение към корупцията.
- На *четвърто място*, трябва да се отбележи, че макар и основен, користният мотив не е единственият при извършването на действия на корупция. Поради това следва да се анализират и тези състави от НК, които макар и да не съдържат непременно користна цел, водят отново до подмяна на правните принципи, на които трябва да се основава дейността на държавния апарат.
- *Накрая*, макар и извършителите на корупция да следва да се търсят преди всичко сред държавната администрация, разглеждана в нейния най-широк смисъл³, не бива да се изключва и наказателноправната регламентация на корупцията в апарата на обществените организации. За нашето общество корупцията в професионалните съюзи или в политическите партии често пъти е не по-малко опасна от корупцията в държавните органи. Значителен обществен резонанс има корупцията в спорта. Бяха вече споменати негативните последици, които има корупцията в областта на икономиката. И все пак не бива да се забравя, че корупцията в отделните сфери на живота има различна степен на обществена опасност. Поради това борбата с корупцията чрез средствата на наказателното право следва да се насочи приоритетно към онези сектори, в които тя най-грубо засяга обществения интерес. Без да подценява значението на корупцията в стопанския сектор или в спорта, съвсем основателно законодателят отдава приоритет на борбата с корупцията в сферата на дейността на държавните органи. Актовете на корупция, извършвани от длъжностни лица от държавния апарат, не само съставляват най-опасните нейни форми, но и практически рушат българската държавност, подкопават доверието на хората в правния ред. Нещо повече, корупцията на държавния апарат има отражения във всички сфери на

³ Когато говорим за държавна администрация и държавен апарат, имаме предвид не само лицата от системата на изпълнителната власт. Макар всички отделни власти в държавата да изпълняват различни функции, те са част от единната държавна власт. Поради това, говорейки за държавен апарат, ние имаме предвид както служителите на държавната администрация в тесен смисъл, така и лицата, осъществяващи местната власт, служителите на съдебната власт, както и законодателното тяло. Виж също в Приложения: дефиниция на публичен сектор

живота - корумпираният държавен служител може с поведението си да засегне не само дейността на администрацията или на съдебната система, но и да накърни значителни икономически интереси. Не е нужно да се търсят особено илюстративни примери в тази насока, достатъчно е да си представим какво отражение върху икономиката на страната ни има корупцията в областта на приватизацията.⁴

2. Основни корупционни престъпления по българското право

Престъплението, което в най-голяма степен съдържа в себе си признаците на корупционно поведение е *подкупът*. В българския НК то е уредено в Раздел IV на Глава Осма от Особената част.

НК третира подкупа като престъпление против дейността на държавните органи и обществените организации. Макар в редица случаи съдебната практика да приема обратното, действия аналогични на подкупа, когато са извършени по отношение на длъжностно лице от стопанската сфера, трябва да бъдат подведени по други състави в НК, а да не бъдат разглеждани като подкуп. Може да се приеме, че престъпленията от този раздел ще се отнасят и до дейността на общинските органи, макар да е добре това да бъде посочено и в наименованието на глава осма от НК.

По българското наказателно право подкупът бива пасивен и активен.

Пасивният подкуп отразява обстоятелството, че субектът на престъплението е получил дар или друга облага, която не му се следва, заради неговото поведение по служба.

Като активен подкуп се обозначава поведението на онзи, който дава наследващ се дар или имотна облага на друго лице, за да го мотивира да извърши действие по служба, или загдето е извършило такова действие.

Законът разглежда като подкуп всяко получаване от страна на длъжностно лице на дар или друга облага, която не му се следва, заради това, че ще извърши или няма да извърши или защото е извършило или не е извършило действие по служба. Трябва да се подчертае, че по основния състав деянието е наказуемо и в случаите, когато длъжностното лице не е нарушило службата си като следствие от подкупа. Българският законодател намира за престъпно и онова поведение на длъжностно лице, което правомерно е осъществило функциите, произтичащи от длъжностното му качество, но е получило за това наследващ му се дар или друга облага⁵. В този случай наказанията могат да достигнат до шест години лишаване от свобода, както и глоба до пет хиляди лева. Лицето се наказва по-тежко, ако е нарушило службата си заради получения подкуп и още по-тежко, ако в резултат на подкупа е извършило престъпление. За най-тежките случаи може да се стигне до наказания до десет години лишаване от свобода, както и глоба до

⁴ Виж Раздел 3. Антикорупционни стратегии в икономиката

⁵ Например, когато е било опростено едно задължение на длъжностното лице, когато е било изкуствено създадено вземане за него, когато то е получило без заплащане услуги с имуществен характер, когато е заплатило стоки или услуги със значителна отстъпка. Съдебната практика дори приема, че може да е налице подкуп и в случаите, в които длъжностното лице не заплаща сметките в ресторант.

ТАБЛИЦА 2.5.11. Осъдени лица с влязла в сила присъда по дела, свързани с корупция, за периода от 1999 г. до 31.07.2002 г.

Период	Член от НК						Наказания			Изпълнени					
	201-205	219	220 ал.1	224	228	257	282-285	289	301-307а	Лишаване от свобода ефективно	Лишаване от свобода условно	Глоба	Други	Лишаване от свобода	Други ефективно
1999 г.	89	10	1	0	0	0	10	0	20	11	80	37	2	11	2
2000 г.	210	8	2	0	1	1	32	0	25	15	161	99	4	15	2
2001 г.	222	21	2	0	0	1	36	0	22	17	146	126	13	19*	8
От 01.01. до 31.07.2002 г.	153	3	1	0	2	4	21	0	14	19	105	72	2	19	1
Общо	674	42	6	0	3	6	99	0	81	62	492	334	21	64*	13
Брой оправдани лица за периода от 1999 до 31.07.2002 г.															
Брой подсъдимите по всички производства за периода от 1999 до 31.07.2002 г.															
													106	601	

Източник : Доклад за оценка на корупцията 2002, с.64, по информация, предоставена от Върховна касационна прокуратура (по данни на окръжните прокуратури)
 * Едно лице се издирва за изпълнение на наказанието

петнадесет хиляди лева. В закона са предвидени състави относно извършването на пасивен подкуп от длъжностно лице с отговорно служебно положение /включително съдия, прокурор, следовател или съдебен заседател/, от лице, което вече е било осъждано за вземане на подкуп, от лице, което е изнудило друго лице да му даде подкуп посредством злоупотребата със служебното си положение, както и в случаите, когато стойността на подкупа е в големи размери. За най-тежките случаи на подкуп наказанието може да стигне до 30 години лишаване от свобода. НК допуска наличието на подкуп и в случаите, когато дарът или имотната облага са били дадени не само лично на самото длъжностно лице, а и в случаите, когато те са получени със съгласие на длъжностното лице от друго лице. Законът наказва също така и действията по посредничество да бъде даден или получен подкуп.

През настоящата година бяха приети изменения в уредбата на подкупа, като се предвиди, че субект на пасивен подкуп може да бъде не само българско, но и чуждестранно длъжностно лице. Инкриминирано беше и приемането на обещание или предложение за подкуп, без да се е стигнало до реалното предаване на дара или предоставянето на облагата. Тез първа предстои да се уточни разликата между понятията “предложи подкуп” и “обещае подкуп”.

Доскоро предметът на подкупа можеше да бъде само имуществената облага. С последните изменения в НК, приети през 2002 година, предмет на подкупа може да бъде всякаква облага - напр. издигане на по-висока длъжност, предоставяне на почетни награди и отличия и други подобни. Промените разшириха и кръга на лицата, които могат да бъдат субекти на пасивен подкуп. Освен българското и чуждестранното длъжностно лице, субекти на подкупа могат да бъдат и арбитри и вещи лица. Разбира се, законът отчита и *втората страна* на тази най-тежка форми на корупционно поведение и санкционира онези лица, които дават подкуп на длъжностно лице. В този случай наказанията могат да стигнат до шест години лишаване от свобода и глоба до пет хиляди лева, а в най-тежките случаи – лишаване от свобода до десет години и глоба до петнадесет хиляди лева. Наказва се не само реалното даване на дар или друга облага, но и предлагането или обещанието за такива. По особен начин субект на активен подкуп може да бъде и адвокат. Законът предвижда, че се наказва и онзи адвокат, който помогне на противната страна да спечели дело във вреда на неговия клиент.

През 2002 г. беше инкриминирана и *търговията с влияние*. Ако някой, заради получен или обещан подкуп, упражни неправомерно въздействие върху длъжностно лице, за да извърши то действие по служба, той рискува да бъде санкциониран с наказание лишаване от свобода до шест години. Очевидна е разликата с подкупа в неговите класически измерения. Докато при подкупа длъжностното лице само извършва действието по служба, във връзка с което е получило или очаква да получи неследваща се облага, при *търговията с влияние* се изисква някой друг незаконно да мотивира длъжностното лице за определено поведение по служба. Това е съществено разширяване на обхвата на уредбата на подкупа и в случаите, когато на самото длъжностно лице не може да се търси наказателна отговорност.

Законът предвижда наказание и за *посредничеството към подкуп*. До три години лишаване от свобода може да получи онзи, който постигне съгласие между две други лица да бъде даден и получен подкуп, без да се е стигнало до реалното предоставяне на дар или друга облага.

Законът наказва и провокацията към подкуп - преднамереното създаване на условия да бъде даден или получен подкуп, извършено с цел да бъде изобличено лицето, което дава или получава наследващите дарове или облаги. Това е съществена гаранция, че в някои случаи недобросъвестни представители на властта няма да злоупотребят с възможностите изкуствено и тенденциозно да създадат условия за корупция, само за да "изобличат" определено лице. Не се наказва онзи, който е дал подкупа след като е бил изнуден за това от длъжностното лице и незабавно и доброволно е съобщил на властта за дадения, предложен или обещан от него подкуп.

Престъпления, които съдържат в себе си признаци на корупция, има не само в разглеждания раздел за подкупа. Наистина подкупът в най-голяма степен олицетворява корупцията в наказателното право - заради особения субект и предимно користния си характер. На практика в НК няма друго престъпление, което в такава висока степен да отговаря на всички критерии, по които съдим за корупционните престъпления.

Най-много до подкупа в класическите му измерения се доближава престъплението по чл. 225, което условно може да бъде наречено подкуп в стопанската сфера. Законът предвижда наказание до пет години лишаване от свобода или глоба до пет хиляди лева за онзи, който, като работи за юридическо лице или за едноличен търговец, приеме наследващ се дар или обещание за такъв, за да извърши определено поведение по служба. Изисква се деянието да е било извършено при осъществяване на търговска дейност и да е довело до нарушаване на служебните задължения на лицето. По особен начин е уреден и активният подкуп в стопанската сфера, като е инкриминирано даването, предлагането или обещаването на наследващ се дар или облага на едно лице, за да наруши задълженията си при упражняването на стопанска дейност.

Разглежданата по-горе уредба на подкупа в стопанската сфера далеч отстъпва по качество и пълнота на уредбата на класическия подкуп. Наложително е законодателят или да обогати разпоредбата на чл. 225 в НК, или да разпростре общата уредба на подкупа и до случаите, когато се извършва търговска дейност.

Предварителните критерии, които очертахме, налагат да направим един извод, който до голяма степен излиза извън традиционното разбиране за корупционните престъпления. **Наред с подкупа като корупционно престъпление със същата степен на обществена опасност трябва да се третира и длъжностното присвояване.**

Наистина длъжностното присвояване е едно от най-характерните престъпления против собствеността. Същевременно неговият користен характер, обстоятелството че се извършва от длъжностно лице и особено фактът, че чрез него се засяга не само собствеността, но и обществения интерес в стопанската сфера, а в някои случаи - и управлението на страната, правят това престъпление една от специфичните форма на корупция. Крайно време е да престанем да третираме длъжностното присвояване само като едно обикновено престъпление против собствеността, пренебрегвайки проявленията му извън обществените отношения, осигуряващи правомерното и безпрепятствено упражняване на правото на собственост. Как иначе, освен като най-тежки форми на корупция, грубо накръняваща обществения интерес, можем да третираме такива престъпни деяния като присвояването на средства от фондовете на Държавното обществено осигуряване, Здравно-осигурителната каса или фондовете на Европейския съюз, обслужващи присъединяването на България към ЕС. Очевидно е, че ако не третираме подобни длъжностни присвоявания като форма на корупция и не настояваме за

насочване на усилията на компетентните органи, натоварени от нормативните актове да се борят с корупцията и към тези престъпления, това би било съществено подценяване на тяхната обществена опасност.

Съдебната практика у нас третира като длъжностно присвояване неправомерното разпореждане от страна на едно длъжностно лице с активи, които са му поверени по служба в интерес на всеки друг, освен на техния собственик. Необходимо е също така разпореждането да е било извършено по същия начин, както деецът би се разпоредил със своите вещи. Разпореждането може да бъде юридическо или фактическо и има за реален резултат, че съответната вещь или право престава да бъде на разположение на нейния собственик. Престъплението се извършва само умишлено. В най-тежките случаи длъжностното присвояване може да бъде санкционирано с до тридесет години лишаване от свобода.

Повечето от останалите състави, които ще бъдат разгледани по-долу, отговарят изцяло само на един или няколко от посочените по-горе критерии, но съдържат в себе си престъпния потенциал да съставляват форми на корупция.

Едно от престъпленията, което в много голяма степен олицетворява понятието за корупция, се съдържа в състава *престъпление по служба* по чл. 282 НК. Там е предвидена наказателна отговорност за длъжностно лице, което наруши или не изпълни служебните си задължения или превиши властта или правата си с цел да набави за себе си или за друго облага или да причини другиму вреда.

Престъплението по чл. 282 НК е едно от най-често срещаните в практиката длъжностни престъпления. То отговаря кумулативно на две основни характеристики на корупционното престъпление - особен субект и специфична цел - преследване на облага, която от своя страна може да бъде материална и нематериална. Особен вид длъжностно престъпление се съдържа в състава на чл. 282а НК, където е предвидено да се търси наказателна отговорност от онова длъжностно лице, което при наличието на предвидени в нормативен акт условия, необходими за издаване на специално разрешение за осъществяване на определена дейност, откаже или забави извън предвидените по закон срокове неговото издаване. Като се има предвид, че лицензионните режими, създаващи изкуствени предпоставки за длъжностни лица да изнудват граждани и стопански субекти, са един от генераторите на корупция, този текст в НК е напълно обясним и навременен.

Престъпление, разкриващо белезите на корупция, се съдържа и в състава на чл. 283 НК, в който е предвидено наказание за длъжностно лице, което използва своето служебно положение, за да набави за себе си или за друго материална или нематериална облага. На практика *при това престъпление по служба* са инкриминирани най-драстичните форми на ходатайства, чрез които се подменят принципите, на които трябва да се основава дейността на държавните и общинските органи.

През първото полугодие на 2002 г. службите на Министерството на вътрешните работи са разкрили 1 089 престъпления по служба и 34 случая на подкуп. Престъпленията по служба са на трето място по относителна тежест в икономическите престъпления (14,3 на сто) и много често са свързани с прояви на корупция, докато подкупът има несъществен относителен дял – едва 0,5 на сто.

ТАБЛИЦА 2.5.12. Разкрити престъпления, свързани с корупционни действия

Първо полугодие	Престъпления по служба (чл. 282-285 НК)	Подкуп (чл. 301-307а НК)
2001 г.	1 197	38
2002 г.	1 089	34

Източник: Доклад за оценка на корупцията 2002. с.68, по данни от МВР

Друго престъпление, което също може да има отношение към уредбата на корупцията в НК, се съдържа и в едно *престъпление против правосъдието* по чл.289 НК, в който се наказва онзи, който склонява длъжностно лице от органите на предварителното производство, прокурорските или съдебните органи да наруши свое служебно задължение във връзка с правораздаването. Думата *склоняване* в контекста на чл. 289 НК изключва мотивиране чрез даване на подкуп, но отново подчертава неправомерното въздействие, чрез което се подменя конституционният принцип за точното и еднакво прилагане на закона спрямо всички граждани и в крайна сметка се уврежда общественият интерес.

Ако трябва да обобщим, престъпленията по чл. 225 в , чл. 282, чл. 283 и чл. 289 НК заедно с подкупа и длъжностното присвояване съдържат в себе си най-значимия корупционен потенциал и съставляват най-характерните форми на корупция, инкриминирани в НК. Разбира се, те далеч не изчерпват списъка на корупционните престъпления в наказателното право.

Така например в чл. 220 НК е уредено престъпление, свързано със *съзнателното сключване на вредносна и неизгодна сделка*. Това престъпление може да се третира като форма на корупция не само заради особения му субект - длъжностното лице, а и преди всичко заради възможния мотив за сключването на такава сделка - користния. Друго престъпление, което може да съставлява корупция е уредено в едно *престъпление против промишлеността* по чл. 228 НК, където е предвидена наказателна отговорност за онова длъжностно лице, което умишлено нареди или допусне производството на недоброкачествени, нестандартни или некомплектни промишлени произведения. И тук користният мотив се очертава като напълно възможен. Чрез подобно поведение длъжностно лице може да увреди конкуренцията в стопанската сфера именно заради получена облага. Престъпление от подобен характер се съдържа в чл. 224 НК, където е предвидена наказателна отговорност за онова лице, което получи дар или друга имотна облага, за да даде или загдето е дал на чужда държава, чужда организация или дружество или на чужд гражданин сведения, от които са произлезли или са могли да произлязат значителни вреди за стопанството. Наистина субект на това *престъпление против търговската тайна* не може да бъде длъжностно лице, но и тук користният мотив, водещ до увреждането на принципите на добросъвестните търговски отношения, следва да се квалифицира като форма на корупция⁶.

Основателно в общественото съзнание корупцията се свързва с определени сектори от държавния апарат, прозрачността в работата на които е най-малка. Това, както и сложната и често пъти непоследователна правна уредба на работата в тези сектори,

⁶ Ако субект на престъплението по чл. 224 НК е длъжностно лице, деянието следва да се квалифицира като престъпление по чл. 301, ал.2 НК.

съчетана с отсъствието на какъвто и да било граждански контрол, както и с наличието на значителни материални интереси, правят формите на корупция там особено опасни. Поради това не случайно най-често понятието за корупция се свързва с дейността на митническите служби. Без да подчертава користния мотив, който обаче е напълно логичен, законодателят в чл. 242, ал. 3 предвижда тежки наказания за *контрабанда*, осъществена от две или повече лица, сред които има и митнически служител. По аналогичен начин е уреден въпросът и в чл. 257 НК по отношение на *данъчен служител*, който спомогне за укриването на данъчни задължения в особено големи размери.

През 1998 г. беше инкриминирано деянието на длъжностно лице, което наруши или не изпълни разпоредбите на *Закона за мерките срещу изпирането на пари*. Наистина, ако това престъпление се извърши заради получен дар или друга облага, то би било погълнато от подкупа и следователно става дума за такова нарушение на службата на длъжностното лице, което не е продиктувано от стремежа към някаква материална или нематериална облага. Интересите на финансовата система у нас, иначе казано – общественият интерес, отразен в НК, изисква конфискация на “мръсните” пари, а не тяхното въвеждане в оборот. Всяко нарушение на съответните задължения на длъжностните лица да следят за “мръсните” пари, макар и не с користен мотив, също подменя основни принципи на държавния апарат и може да съставлява форма на корупция.

Разгледаните по-горе състави очертават основната рамка, в която се съдържа правната уредба на корупцията в НК. Нейните най-съществени белези могат да бъдат систематизирани така:

1. Субект на тези престъпления най-често е длъжностно лице или лице, което неправомерно мотивира длъжностно лице да наруши служебните си задължения.
2. Основен мотив, независимо дали посочен в закона или просто съществуващ фактически, е користният мотив, разбира се стремеж да бъде придобита материална или нематериална облага. Трябва да се подчертае, че макар и основен, користният мотив може и да не бъде единствен.
3. Тези престъпления се отнасят до всички области на живота, в които е възможна корупция – дейността на държавния апарат, разглеждан в неговия най-широк смисъл, дейността на обществените организации и на политическите партии, функционирането на стопанския сектор, спорта и др.
4. Основен резултат от тези престъпления е увреждането на обществения интерес чрез подмяната на законоустановените принципи, на които следва да почива дейността на държавния, обществения и стопанския апарат с други, непризнати от закона и морала принципи.

Анализът на уредбата на корупцията в НК показва, че в наказателния закон сравнително пълно са обхванати основните форми на корупционно поведение. Основателно в него не са регламентирани по-незначителни с оглед на тяхната обществена опасност прояви, борбата с които остава задача на останалото законодателство.

3. Насоки за усъвършенстване на антикорупционното законодателство, включително и чрез нови наказателноправни мерки

Последните изменения на уредбата на подкупа и редица други престъпления с корупционен характер до голяма степен приведоха българската наказателноправна уредба в съответствие с международните стандарти. Бяха създадени и нови форми на подкуп, свързани с обещанието или предложението за дар или облага, които все още са с неясно съдържание за практиката и чието прилагане след време може да разшири възможностите за борба с подкупа. Може да се каже, че най-важните форми на корупционно поведение вече са отчетени от НК.

Независимо от извършените съществени промени в материалното наказателно право, свързани с наказването на корупционните престъпления, значителна част от магистратите продължават да са на мнение, че в Наказателния кодекс съществуват сериозни слабости и пропуски в тази насока. Според 61% от интервюираните през месец май 2003 г. магистрати последните изменения на НК не обхващат в пълнота всички обществени отношения, при които е възможно да се появи корупция, а 76.4% са на мнение, че се налага допълнително усъвършенстване на законодателството в тази насока.

ГРАФИКА 2.5.15. Оценка на последните изменения на наказателните състави в Особената част на Наказателния кодекс, непосредствено отнасящи се до инкриминиране на различни видове корупционни прояви:

	Да	Не	НЗ/НО
Обхващат в пълнота всички обществени отношения, при които е възможно да се прояви корупция	20.9	61.0	18.1
Предвидените санкции са съответни на инкриминираните деяния	39.2	39.6	21.1
Необходимо е усъвършенстване на законодателството в тази насока	76.4	11.7	11.9

Източник: СМК на Коалиция 2000, април-май 2003

Трябва да се отбележи все пак необходимостта от допълнителни промени както в НК, така и в други закони, които да направят борбата с корупционните престъпления по-ефективна.

В Наказателния кодекс престъплението подкуп продължава да бъде уредено като престъпление против дейността на държавните органи и обществените организации. Това систематическо място на уредбата създава съмнения дали може да се търси отговорност за подкуп в стопанската сфера. Опитите законодателят да създаде една неразвита уредба на този вид подкуп в чл. 225в НК само доказва, че и той не намира за възможно уредбата на подкупа по глава осма на НК да се прилага и по отношение на един стопански ръководител например, който е взел дар, за да наруши Закона за обществените поръчки. **Така на практика подкупът се оказва с две правни уредби – едната за държавните органи и обществените организации, а другата – за стопанския сектор.** Първата уредба е многостранна и детайлна, а втората – неразвита и със значителни слабости. Нещо повече,

с оглед на това, че общинските органи не са нито държавни органи, нито обществени организации, та да попаднат в обхвата на защита по раздел четвърти на глава осма от НК, може да се постави и въпросът възможно ли е изобщо да се извърши подкуп в общинската сфера.

Тази слабост на уредбата може да се коригира, като подкупът престане да се разглежда единствено като престъпление против държавните органи и обществените организации. Това може да стане чрез създаването на една изцяло нова глава в НК, посветена на подкупа. Така разпоредбите на НК относно подкупа ще се прилагат във всички сфери на държавния, обществен и стопанския живот.

Не може да се пренебрегне и фактът, че корупцията често пъти засяга лица, които по силата на Конституцията се ползват с имунитет срещу наказателно преследване. При това става дума за такива лица, при които корупцията има най-висока степен на обществена опасност. Корумпираният магистрат или в още по-висока степен корумпираният депутат, който защитава чрез предлаганите от него закони групови интереси, несъответстващи на обществения интерес, са много по-опасни за обществото от обикновения корумпиран чиновник. За разлика от него обаче те са недосегаеми заради техния имунитет. Очевидно е, че в хода на обществения дебат за имунитета, предвиден в Конституцията, непременно трябва да се засегне и тази страна на проблема - имат ли нужда определени групи длъжностни лица да се ползват със защита от законите, които самите те създават или прилагат, когато най-опасните форми на корупция, разяждаща българската държавност, се наблюдават именно сред тези лица. Отговорът на този въпрос изглежда предопределен. Липсата на имунитет за магистратите например ще позволи ефективна борба с корупцията в съдебната система.

Последният въпрос, който предстои да се обсъди при евентуалната бъдеща промяна на наказателноправната уредба на корупцията, е свързан с изискването на Наказателната конвенция за корупцията националните законодателства да предвидят санкции за юридическите лица за извършените от тях престъпления активен подкуп или търговия с влияние. На този етап подобно изискване изглежда неприемливо за българското наказателно законодателство. Неотклонното и последователно провеждане на принципа на наказателната отговорност на физическите лица по отношение на корупционните престъпления дава достатъчно гаранции за успешната борба с това особено опасно, но все пак преходно явление. Разбира се, възможно е да се създаде един нов закон за отговорността на юридическите лица, в който да се предвидят и механизми за отнемането на онези облаги, които тези лица са получили в резултат на корупционни престъпления, извършени от техни представители.

Накрая трябва да се подчертае, че доброто наказателно законодателство е само необходима, но не и достатъчна предпоставка за ефективната борба с корупцията. Нужни са мерки, които да позволят своевременното разкриване на корупционните престъпления и събирането на достатъчно доказателства против техните извършители. Практиката в последните години доказва, че органите на МВР се справят с тази задача основно по отношение на сравнително незначителните прояви на корупция. Няма значими дела за корупция във висшите ешелони на властта. До голяма степен това обстоятелство е предопределено от факта, че органите на МВР са част от изпълнителната власт и не са независими от тези, чиито престъпления трябва да разкриват. Този факт налага да се обмисли създаването на независим орган за борба с корупцията, който да осигури

безпристрастното разкриване и участие в разследването на престъпленията и когато те са извършени от най-високопоставени длъжностни лица.

Литература

1. Национална стратегия за противодействие на корупцията, 2001, София
2. Груев, Л., Велчев, Б. Наказателно-правни аспекти в борбата срещу корупцията. *Коалиция 2000*, 2000, София

Въпроси

1. Кой са основните белези на корупционните престъпления?
2. Как се извършва пасивният подкуп и каква е връзката между него и активния подкуп?
3. Може ли корупционните престъпления да преследват не имуществена, а друга облага и каква?
4. Корупция ли е замяната на обществения интерес с чисто партийния интерес от страна на едно длъжностно лице и кога тя може да съставлява престъпление?
5. Кой са най-важните причини за ниската ефективност при разкриването на прояви на корупция във висшите ешелони на властта?

Основни тези

1. Корупцията сама по себе си не е престъпление. Съставите на корупционните престъпления са посочени в Наказателния кодекс.
2. Корупционни са онези престъпления, при които едно длъжностно лице нарушава правните принципи, на които трябва да се основава дейността му, за да придобие облага от какъвто и да е вид. Активната корупция представлява склоняване на едно длъжностно лице към подобно поведение.
3. Макар основното корупционно престъпление да е подкупът, за корупционни могат да се смятат и длъжностното присвояване, някои престъпления по служба, някои престъпления против стопанството и против правосъдието.
4. Необходимо е уредбата на подкупа по НК да се изведе в отделна глава, което ще я направи приложима по отношение на корупцията в държавните и общинските органи, в обществените организации, в стопанската сфера.
5. Макар наказателното законодателство да е сравнително пълно и адекватно, ефектът от борбата с корупцията във висшите ешелони на властта е незначителен, тъй като органите на МВР не могат ефективно да разследват лица, от които са служебно зависими.

Основни състави на корупционни престъпления в НК:

Подкуп

Чл. 301. (1) (Изм. - ДВ, бр. 51 от 2000 г., бр. 92 от 2002 г.) Длъжностно лице, което поиска или приеме дар или каквато и да е облага, която не му се следва, или приеме предложение или обещание за дар или облага, за да извърши или да не извърши действие по служба или загдето е извършило или не е извършило такова действие, се наказва за подкуп с лишаване от свобода до шест години и глоба до пет хиляди лева.

(2) (Изм. - ДВ, бр. 51 от 2000 г., бр. 92 от 2002 г.) Ако длъжностното лице е извършило някое от деянията по ал. 1, за да наруши или загдето е нарушило службата си, когато това нарушение не съставлява престъпление, наказанието е лишаване от свобода до осем години и глоба до десет хиляди лева.

(3) (Изм. - ДВ, бр. 95 от 1975 г., бр. 51 от 2000 г., бр. 92 от 2002 г.) Ако длъжностното лице е извършило някое от деянията по ал. 1, за да извърши или загдето е извършило друго престъпление във връзка със службата, наказанието е лишаване от свобода до десет години и глоба до петнадесет хиляди лева.

(4) (Изм. - ДВ, бр. 89 от 1986 г.) В случаите по предходните алинеи съдът постановява и лишаване от право по чл. 37, точки 6 и 7.

(5) (Нова - ДВ, бр. 92 от 2002 г.) Наказанието по ал. 1 се налага и на чуждо длъжностно лице, което поиска или приеме подкуп или приеме предложение или обещание за подкуп.

Чл. 302. За подкуп, извършен:

1. (Доп. - ДВ, бр. 92 от 2002 г.) от лице, което заема отговорно служебно положение, включително съдия, съдебен заседател, прокурор или следовател;

2. чрез изнудване посредством злоупотреба със служебното положение;

3. (Изм. - ДВ, бр. 28 от 1982 г.) повторно и

4. в големи размери,

наказанието е:

а) (Доп. - ДВ, бр. 89 от 1986 г., изм., бр. 51 от 2000 г., доп., бр. 92 от 2002 г.) в случаите на чл. 301, ал. 1 и 2 - лишаване от свобода от три до десет години, глоба до двадесет хиляди лева и лишаване от права по чл. 37, точки 6 и 7;

б) (Изм. - ДВ, бр. 89 от 1986 г., доп., бр. 92 от 2002 г.) в случаите на чл. 301, ал. 3 - лишаване от свобода от три до петнадесет години, глоба до двадесет и пет хиляди лева и конфискация до една втора от имуществото на виновния, като съдът постановява и лишаване от право по чл. 37, точки 6 и 7.

Чл. 302а. (Нов - ДВ, бр. 89 от 1986 г., доп., бр. 92 от 2002 г.) За подкуп в особено големи размери, представляващ особено тежък случай, наказанието е лишаване от свобода от десет до тридесет години, глоба до тридесет хиляди лева, конфискация на цялото или на част от имуществото на виновния и лишаване от права по чл. 37, точки 6 и 7.

Чл. 303. (Изм. - ДВ, бр. 92 от 2002 г.) Съобразно различията по предходните членове длъжностното лице и чуждото длъжностно лице се наказват и когато с тяхно съгласие дарът или облагата са предложени, обещани или дадени другиму.

Чл. 304. (Изм. и доп. - ДВ, бр. 7 от 1999 г., изм., бр. 51 от 2000 г., бр. 92 от 2002 г.)

(1) Който предложи, обещае или даде дар или каквато и да е облага на длъжностно лице, за да извърши или да не извърши действие по служба или загдето е

извършило или не е извършило такова действие, се наказва с лишаване от свобода до шест години и глоба до пет хиляди лева.

(2) Ако във връзка с подкупа длъжностното лице е нарушило служебните си задължения, наказанието е лишаване от свобода до осем години и глоба до седем хиляди лева, когато това нарушение не съставлява по-тежко наказуемо престъпление.

(3) Наказанието по ал. 1 се налага и на онзи, който предложи, обещае или даде подкуп на чуждо длъжностно лице.

Чл. 304а. (Нов - ДВ, бр. 51 от 2000 г., изм., бр. 92 от 2002 г.) Който предложи, обещае или даде подкуп на длъжностно лице, което заема отговорно служебно положение, включително съдия, съдебен заседател, прокурор или следовател, се наказва с лишаване от свобода до десет години и глоба до петнадесет хиляди лева.

Чл. 304б. (Нов - ДВ, бр. 92 от 2002 г.) (1) Който поиска или приеме дар или каквато и да е облага, която не му се следва, или приеме предложение или обещание за дар или облага, за да упражни влияние при вземане на решение от длъжностно лице или чуждо длъжностно лице във връзка със службата му, се наказва с лишаване от свобода до шест години или глоба до пет хиляди лева.

(2) Който предложи, обещае или даде дар или каквато и да е наследваща се облага на лице, което твърди, че може да упражни влияние по ал. 1, се наказва с лишаване от свобода до три години или глоба до три хиляди лева.

Чл. 305. (Изм. - ДВ, бр. 92 от 2002 г.) (1) Наказанията за подкуп по предходните членове се налагат и на арбитър или вещо лице, назначено от съд, учреждение, предприятие или организация, когато те извършат такива деяния във връзка с тяхната дейност, както и на този, който предложи, обещае или даде такъв подкуп.

(2) Наказанията за подкуп по предходните членове се налагат и на защитник или повереник, когато те извършат такива деяния, за да помогнат да се реши в полза на противната страна или във вреда на доверителя наказателно или гражданско дело, както и на този, който предложи, обещае или даде такъв подкуп.

Чл. 305а. (Нов - ДВ, бр. 28 от 1982 г., изм., бр. 92 от 2002 г.) Който посредничи да се извърши някое от деянията по предходните членове, ако това не представлява по-тежко престъпление, се наказва с лишаване от свобода до три години и глоба до пет хиляди лева.

Чл. 306. (Изм. - ДВ, бр. 28 от 1982 г., бр. 92 от 2002 г.) Не се наказва онзи, който е предложил, обещал или дал подкуп, ако е бил изнуден от длъжностното лице, арбитъра или вещото лице да стори това и ако незабавно и доброволно е съобщил на властта.

Чл. 307. (Изм. - ДВ, бр. 51 от 2000 г.) Който преднамерено създава обстановка или условия, за да предизвика предлагане, даване или получаване на подкуп с цел да навреди на онзи, който даде или приеме подкупа, се наказва за провокацията към подкуп с лишаване от свобода до три години.

Чл. 307а. (Нов - ДВ, бр. 28 от 1982 г., изм., бр. 92 от 2002 г.) Предметът на престъпленията по този раздел се отнема в полза на държавата, а когато липсва, се присъжда неговата равностойност.

Присвоявания

Чл. 201. (Доп. - ДВ, бр. 28 от 1982 г., изм., бр. 10 от 1993 г., доп., бр. 50 от 1995 г.; Решение № 19 на КС на РБ, бр. 97 от 1995 г.) Длъжностно лице, което присвои чужди пари, вещи или други ценности, връчени в това му качество или поверени му да ги пази или управлява, се наказва за длъжностно присвояване с лишаване от свобода до осем години, като съдът може да постанови конфискация до една втора от имуществото на виновния и да го лиши от права по чл. 37, точки 6 и 7.

Подкуп в стопанската сфера

Чл. 225в. (Нов - ДВ, бр. 92 от 2002 г.) (1) Който, като изпълнява работа за юридическо лице или едноличен търговец, поиска или приеме дар или каквато и да е облага, която не му се следва, или приеме предложение или обещание за дар или облага, за да извърши или да не извърши действие в нарушение на задълженията си при осъществяване на търговска дейност, се наказва с лишаване от свобода до пет години или с глоба до двадесет хиляди лева.

(2) Който при осъществяване на търговска дейност предложи, обещае или даде дар или каквато и да е облага на лице, което изпълнява работа в юридическо лице или при едноличен търговец, за да извърши или да не извърши действие в нарушение на неговите задължения, се наказва с лишаване от свобода до три години или с глоба до петнадесет хиляди лева.

(3) Наказанията по предходните алинеи се налагат и когато със съгласие на лицето по ал. 1 дарът или облагата са предложени, обещани или дадени другиму.

(4) Който посредничи да се извърши някое от деянията по предходните алинеи, ако извършеното не представлява по-тежко престъпление, се наказва с лишаване от свобода до една година и глоба до пет хиляди лева.

(5) Предметът на престъплението се отнема в полза на държавата, а ако липсва или е отчужден, се присъжда неговата равностойност.

Сключване на неизгодна сделка като стопанско престъпление

Чл. 220. (1) Длъжностно лице, което съзнателно сключи неизгодна сделка и от това произлезе значителна вреда за стопанството или за учреждениято, предприятияето или организацията, които то представлява, се наказва с лишаване от свобода до пет години, като съдът може да постанови лишаване от право по чл. 37, точка 6.

Престъпление против промишлеността

Чл. 228. (1) (Изм. - ДВ, бр. 28 от 1982 г.) Който като ръководител или контролен орган нареди или допусне да се произведат недоброкачествени, нестандартни или некомплектни промишлени произведения или произведения, които не отговарят на установените за тях изисквания за качество, тип или белези, се наказва с лишаване от свобода до три години или с поправителен труд.

Престъпления по служба

Чл. 282. (1) (Изм. - ДВ, бр. 28 от 1982 г.) Длъжностно лице, което наруши или не изпълни служебните си задължения, или превиши властта или правата си с цел да набави за себе си или за друго облага или да причини другиму вреда и от това могат да

настъпят немаловажни вредни последици, се наказва с лишаване от свобода до пет години, като съдът може да постанови и лишаване от правото по чл. 37, точка 6, или с поправителен труд.

(2) (Изм. - ДВ, бр. 28 от 1982 г., изм. и доп., бр. 89 от 1986 г.) Ако от деянието са настъпили значителни вредни последици или е извършено от лице, което заема отговорно служебно положение, наказанието е лишаване от свобода от една до осем години, като съдът може да постанови и лишаване от правото по чл. 37, точка 6.

Чл. 282а. (Нов - ДВ, бр. 62 от 1997 г.) Длъжностно лице, което при наличие на предвидените в нормативен акт условия, необходими за издаване на специално разрешение за осъществяване на определена дейност, откаже или забави извън предвидените по закон срокове неговото издаване, се наказва с лишаване от свобода до три години, глоба в размер до петстотин лева и лишаване от право по чл. 37, ал. 1, точка 7.

Чл. 283. (Изм. - ДВ, бр. 26 от 1973 г., бр. 28 от 1982 г.) Длъжностно лице, което използва своето служебно положение, за да набави за себе си или за друго противозаконна облага, се наказва с лишаване от свобода до три години.

Чл. 283а. (Нов - ДВ, бр. 62 от 1997 г.) Ако престъпленията по чл. 282 и 283 са свързани с приватизацията, продажбата, даването под наем или аренда, както и внасянето в търговски дружества на държавна, общинска и кооперативна собственост, както и на собственост на юридически лица, наказанието е:

1. по чл. 282 - лишаване от свобода от три до десет години, глоба от три до пет хиляди лева и лишаване от права по чл. 37, ал. 1, точки 6 и 7;

1. по чл. 283 - лишаване от свобода от една до три години, глоба от хиляда до три хиляди лева и лишаване от права по чл. 37, ал. 1, точки 6 и 7.

Престъпление против правосъдието

Чл. 289. (Изм. - ДВ, бр. 62 от 1997 г.) Който склонява длъжностно лице от органите на предварителното производство или от прокурорските или съдебните органи да наруши свое служебно задължение във връзка с правораздаването, се наказва с лишаване от свобода до пет години или с поправителен труд, или с обществено порицание.

Престъпление против търговската тайна

Чл. 224. (1) (Изм. - ДВ, бр. 10 от 1993 г.) Който получи дар или друга имотна облага, за да даде или загдето е дал на чужда държава, чужда организация или дружество, или на чужд гражданин сведения, от които са произлезли или могат да произлязат значителни вреди за стопанството, ако извършеното не представлява по-тежко престъпление, се наказва с лишаване от свобода до пет години и с глоба от сто до триста лева.

(2) Същото наказание се налага и на този, който е дал дара или имотната облага.

(3) Предметът на престъплението се отнема в полза на държавата.

Престъпление против данъчната система и митническия режим

Чл. 257. (Отм. - ДВ, бр. 10 от 1993 г., нов, бр. 62 от 1997 г., в сила от 5.11.1997 г.)

(1) Когато с деянията по чл. 255 и 256 са укрити данъчни задължения в особено

големи размери или когато те са извършени с участието на служител от данъчната администрация или на дипломиран експерт-счетоводител, наказанието е лишаване от свобода от две до десет години и глоба от пет хиляди до двадесет хиляди лева.

Чл. 242. (1) (Изм. - ДВ, бр. 95 от 1975 г., бр. 10 от 1993 г., изм. и доп., бр. 62 от 1997 г.) Който пренесе през границата на страната стоки без знанието и разрешението на митниците, когато това е извършено:

- а) от лица, които системно се занимават с такава дейност;
- б) с използване на чужд или подправен официален документ или на официален документ с невярно съдържание;
- в) от длъжностно лице, което е в непосредствена връзка с митническата служба;
- г) (Доп. - ДВ, бр. 92 от 2002 г.) когато са пренесени силно действащи или отровни вещества, взривни вещества, оръжие или боеприпаси, ядрен материал, ядрени съоръжения или други източници на йонизиращи лъчения или
 - д) стоки и предмети за търговски или производствени цели в големи размери;
 - е) от две или повече лица, сговорили се предварително;
- ж) (Нова - ДВ, бр. 92 от 2002 г.) от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група, се наказва за квалифицирана контрабанда с лишаване от свобода до шест години и с глоба до две хиляди лева.